

НИЗОЛИ ОИЛАЛАРДАГИ ХАВФ БЕЛГИЛАРИНИ АНИҚЛАШ ВА БАҲОЛАШ ТАРТИБИ

Ўзбекистон Республикаси
ИИВ Академияси Ташкилий штаб
кафедраси бошлиғи, ю.ф.б.ф.д. (PhD), доцент

Муродов Алишер Шарофхонович

Ўзбекистон Республикаси
ИИВ Академияси Криминология
кафедраси доценти в.б., ю.ф.б.ф.д. (PhD)

Буранова Разия Ермахамед қизи

Аннотация. Ушбу мақолада оилани комплекс баҳолаш тартиби, низоли оилаларнинг хавф даражасини баҳолашда қуйидаги “низоли” – яшил, “ижтимоий хавфли” – сариқ ва “юқори хавфли” – қизил тоифаларга ажратиш мезонлари, илмий жихатдан оилаларнинг хавф даражасини баҳолашда низонинг келиб чиқишига сабаб бўладиган омиллар, оиланинг хавф даражасидан келиб чиққан ҳолда чоралар тавсия сифатида, “Маҳалла еттилиги” учун соддалаштирилган баҳолаш жадвали ҳамда оилани профилактик ҳисобга олиш тартиби келтирилган.

Калит сўзлар: оила, низоли оила, “низоли” – яшил, “ижтимоий хавфли” – сариқ ва “юқори хавфли” – қизил тоифалар, омиллар, чоралар, баҳолаш жадвали.

Аннотация. В данной статье рассматриваются порядок комплексной оценки семьи, критерии разделения конфликтных семей на категории "конфликтная" (зелёная), "социально-опасная" (жёлтая) и "высокого риска" (красная) при оценке уровня угрозы. С научной точки зрения анализируются факторы, приводящие к возникновению конфликтов, и на основе уровня риска семьи рекомендуются соответствующие меры. Также приводятся упрощённая таблица оценки для "махаллинской семёрки" и порядок постановки семьи на профилактический учёт.

Ключевые слова: семья, конфликтная семья, категории "конфликтная" – зелёная, "социально опасная" – жёлтая, "высокого риска" – красная, факторы, меры, таблица оценки.

Оилани комплекс баҳолаш — оиланинг ижтимоий аҳволи, иқтисодий барқарорлиги, психологик муҳити, болалар ҳолатини, ҳукуқий хавф даражаси ва тарбиявий ҳолатини криминоген омиллари ҳар томонлама каби кўрсаткичларини тизимли таҳлил қилиш орқали умумий хавф даражасини белгилаш жараёнидир. Комплекс баҳолашнинг асосий мақсадлари низоли оилаларни барвақт аниқлаш, тазийқ ва зўравонликнинг олдини олиш, болалар хавфсизлигини таъминлаш, ижтимоий ёрдам эҳтиёжини белгилаш, профилактик чораларни режалаштиришдан иборат.

1. Оилани “*низоли*” – яшил, “*ижтимоий хавфли*” – сариқ ва “*юқори хавфли*” – қизил тоифага ажратиш мезонлари.

Низоли оилаларнинг хавф даражасини баҳолашда қуйидаги **3 тоифага** ажратиш мумкин:

1. **“Низоли”** - яшил тоифанинг асосий мезони маиший келишмовчиликлар мавжуд, лекин зўравонлик ва ҳаёт учун хавф йўқ бўлиб, бунинг амалий кўринишлари сифатида оиладаги вақтинчалик жанжал, эр-хотин ёки оила аъзолар ўртасидаги ўзаро тушунмовчилик, иқтисодий қийинчилик, қайнона-келин тортишувиларни кўриши мумкин, лекин юқоридаги ҳолатларнинг барчасида муроса қилиш имкони бўлади¹.

2. **“Ижтимоий хавфли”** - сариқ тоифанинг асосий мезони оилада келишмовчилик мунтазам такрорланади, руҳий босим ёки енгил зўравонлик белгилари бўлиб, бунинг амалий кўринишлари сифатида ҳақорат, таҳдид, низоларнинг болалар руҳиятига салбий таъсири, спиртли ичимликка ружу қўйиш, оила аъзоларининг кўркүвда яшашни мисол сифатида келтириш мумкин².

¹ Ўзбекистон Республикасининг «Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида»ги Қонуни. 2014 йил 14 май, ЎРҚ–371. URL: <https://lex.uz/docs/2387359>

² Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2024 йил 10 июндаги ПҚ–209-сон қарори «Оила ва хотин-қизларни қўллаб-қувватлаш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида». URL: <https://lex.uz>

3. “Юқори хавфли” - қизил тоифанинг асосий мезони оилавий келишмовчиликлар натижасида шахснинг ҳаёти, соғлиги ёки болалар хавфсизлигига реал таҳдид мавжуд бўлиб, бунинг амалий кўринишлари сифатида доимий калтаклаш, оғир тан жароҳатлари етказиш, жинсий ёки иқтисодий зўравонлик, ўлим ёхуд ўз жонига қасд таҳдиди, қурол ишлатиш, болаларга шафқатсиз муносабатда бўлишни келтириш мумкин³.

Илмий жихатдан оилаларнинг хавф даражасини баҳолашда низонинг келиб чиқишига сабаб бўладиган омиллар қуйидагиларга асосланади:

1. Низонинг такрорланиш даражаси – бир марталик ёки доимий. Бунда, Эр-хотин ўртасида бир марта маиший тортишув бўлган, кейин мурасага келинган бўлса-хавф даражаси паст ҳисобланади. Агар, ҳафтасига бир неча мартаба жанжаллар бўлиб, қўшнилар аралашадиган даражага етган бўлса, хавф даражаси ўрта бўлади. Деярли ҳар куни жанжал, уйни тарк этиш ёки ажрашиш таҳдиди мавжуд бўлса, хавф даражаси юқори ҳисобланади.

2. Зўравонлик шакли – психологик, жисмоний, иқтисодий, жинсий. Бунда баланд овозда гапириш, ҳақоратсиз тортишувлар кузатилса, хавф даражаси паст бўлади. Агарда, оилада доимий ҳақоратлаш, таҳдид, телефонни тортиб олиш, пул бермаслик ҳолатлари кузатилса хавф даражаси ўрта ҳисобланади. Бироқ, калтаклаш, мажбурий жинсий муносабат, уйдан ҳайдаш ҳолатлари учраса хавф даражаси юқори ҳисобланади.

3. Зўравонликнинг хавф даражаси – ҳаёт ва соғлиққа таҳдид бор-йўқлиги. Бунда жанжалдан кейин тинчланиш ҳолати кузатилса, хав даражаси паст бўлади. Агарда “сени жазолайман” каби таҳдидлар, уйда кўрқув муҳити мавжуд бўлса, хавф даражаси ўрта ҳисобланади. Бироқ, пичок

³ Ўзбекистон Республикасининг «Хотин-қизларни тазйиқ ва зўравонликдан ҳимоя қилиш тўғрисида»ги Қонуни. 2019 йил 2 сентябрь, ЎПҚ–561. URL: <https://lex.uz/docs/4494712>

кўтариш, ўлдириш билан таҳдид, оғир тан жароҳати етказиш ҳолатларини кузатилиши оиланинг хавф даражасини юқори кўринишига олиб келади.

4. Болаларга таъсири – кўркув, мактаб муаммоси, руҳий жароҳат. Бунда, болалар жанжални сезади, лекин хулқида ўзгариш йўқ бўлса, хавф даражаси паст бўлади. Агар болада кўркув, дарс қолдириш, ёпиқлик пайдо бўлса, хавф даражаси ўртача ҳисобланади. Бироқ, болани уриш, руҳий травма, уйдан қочиш ҳолатлари кузатилса хавф даражаси юқори ҳисобланади.

5. Оиланинг ижтимоий ҳолати – ишсизлик, алкоголизм, гиёҳвандлик, қарздорлик, ажрашиш хавфи. Бунда, вақтинчалик молиявий қийинчилик, лекин иш ва назорат бор бўлса, хавф даражаси паст ҳисобланади. Агар, Ишсизлик, қарздорлик, спиртли ичимликка ружу қўйиш ҳолатлари кузтилса, хавф даражаси ўрта ҳисобланади. Бироқ, доимий алкоголизм, гиёҳвандлик, оилани таъминланмаслиги, болаларни қаровсиз қолдирилиши эса, хавф даражасини юқори эканлигини кўрсатади⁴.

Оиланинг хавф даражасидан келиб чиққан ҳолда қуйидагилар тавсия этилади:

Яшил тоифа учун — профилактик суҳбатлар ўтказиш, медиатор ва психолог ёрдами кўрсатиш мақсадга мувофиқ ҳисобланади.

Сариқ тоифа учун — маҳалла еттилиги, профилактика инспектори, хотин-қизлар фаоли назорати муҳим ҳисобланиб, ижтимоий реабилитация чоралари кўрилиши лозим.

Қизил тоифа учун — зудлик билан ҳуқуқий ҳимоя таъминланиб, ҳимоя ордери берилиши, тиббий ва психологик ёрдам кўрсатилиши, Ички ишлар органлари ёки бошқа ҳуқуқни муҳофаза қилирувчи органлар аралашуви зарур ҳисобланади.

⁴ Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг «Ҳимоя ордерини бериш тартибини тасдиқлаш тўғрисида»ги қарори. URL: <https://lex.uz>

2. “Маҳалла еттилиги” учун соддалаштирилган баҳолаш жадвали.

Низоли оилани хавф даражасини аниқлашда ундаги мавжуд омиллар ва уларнинг оқибатидан келиб чиққан ҳолда “Маҳалла еттилиги” учун қуйидаги соддалаштирилган баҳолаш жадвалидан фойдаланиш мумкин.

№	Баҳолаш мезони	0 балл (паст хавф)	1 балл (ўрта хавф)	2 балл (юқори хавф)
1	Низонинг такрорланиши	Бир марталик	Вақти-вақти билан	Доимий
2	Руҳий босим ва ҳақорат	Йўқ	Баъзан	Доимий
3	Жисмоний зўравонлик	Йўқ	Енгил туртки/уриш	Калтаклаш, жароҳат
4	Ҳаётга таҳдид	Йўқ	Таҳдид мавжуд	Ўлдириш/ўз жонига қасд хавфи
5	Болалар ҳолати	Таъсри йўқ	Қўрқув, дарс пасайиши	Руҳий жароҳат, қаровсизлик
6	Спиртли ичимлик/гиёҳвандлик	Йўқ	Баъзан истеъмол	Доимий қарамлик
7	Ижтимоий аҳвол	Барқарор	Ишсизлик/қарз	Оғир ижтимоий инқироз
8	Ажрашиш хавфи	Йўқ	Муроса қийин	Суд/алоҳида яшаш
9	Қўни-қўшни/қариндош аралашуви	Йўқ	Баъзан	Доимий чақирув
10	Илгариги профилактика	Йўқ	Огоҳлантирилган	Ордер/ҳисобда турган

Юқоридаги баҳолаш жавдалидан келиб чиққан ҳолда оилани хавф даражасига қуйидагича диагноз қўйиш мумкин бўлади.

№	Жами балл	Тоифа	Хулоса	Тавсия
1	0–5	“Низоли”	Профилактик суҳбат ва медиатор	Огоҳлантириш; Оилавий суҳбат; Медиатор ёрдами

2	6–12	“Ижтимоий хавфли”	Доимий назорат ва психологик ёрдам	Психолог жалб қилиш; Хотин-қизлар фаоли назорати; ИИБ профилактикаси.
3	13–20	“Юқори хавфли”	Зудлик билан комплекс аралашув	Ҳимоя ордери; Тезкор ИИБ аралашуви; Болаларни ҳимоя қилиш; Тиббий ва психологик ёрдам

3. Оилани ўрганиш паспортини тўлдириш тартиби. Маҳалла еттилиги масъул ходимлари томонидан низоли оилани ўрганиш паспортини тўлдиришда қуйидагиларга эътибор қаратиши лозим.

Умумий қоида: Паспорт оиладаги низоли вазиятларни комплекс ўрганиш, хавф даражасини баҳолаш ҳамда профилактик чораларни белгилаш мақсадида тўлдирилади. Маълумотлар холис, аниқ, текширилган, қисқа ва тушунарли шаклда ёзилиши лозим. Маълумот олиш манбалари, оила аъзолари билан суҳбат, қўни-қўшнилар фикри, маҳалла маълумотлари, ИИБ материаллари, мактаб ва тиббиёт муассасаси маълумотлари.

I Боб — Оила аъзолари ҳақида умумий маълумот: Ф.И.Ш, туғилган сана, маълумоти, бандлиги, никоҳ ҳолати, фарзандлар сони, яшаш манзили киритилади. Бунда эътиборга олинishi лозим бўлган жихати маълумотлар паспорт ёки расмий ҳужжатлар асосида текширилади.

II Боб — Уй-жой ва маиший шароит: уйнинг ҳолати, коммунал таъминот, болалар учун шароит, санитария ҳолати, моддий таъминот баҳоланади. Буларни ёзишда, “яхши”, “қониқарли”, “оғир аҳволда” каби аниқ баҳоловчи иборалардан фойдаланилади.

III Боб — Низо сабаблари ва шарт-шароитлар: низонинг асосий сабаби, жанжал шакли, такрорланиш даражаси, рашк, ишончсизлик, алкоголь, қарздорлик каби омиллар, жисмоний ёки руҳий зўравонлик мавжудлиги аниқланади. Бунда муҳим жихати шундаки, фақат аниқланган ҳолатлар ёзилади, тахмин ва субъектив фикр киритилмайди.

IV Боб — Фарзандлар ҳолати: боланинг психологик ҳолати, мактабдаги иштироки, кўрқув ёки стресс белгилари, назорат ва парвариш ҳолати ўрганилади. Бунда болалар жанжал гувоҳи бўлаётганлигига алоҳида эътиборберилиб, қайд этилади.

V Боб — Зўравонлик ва ҳуқуқбузарлик: жисмоний, руҳий, иқтисодий ва назорат шакллари кўрсатилади. Шунингдек, ИИБга қилинган мурожаатлар, ҳимоя ордерлари, кўрилган чоралар ва профилактик ҳисоб ҳолати.

VI Боб — Ижтимоий-иқтисодий ҳолат: даромад манбалари, иш билан бандлик, қарздорлик, ижтимоий ёрдамга эҳтиёж, қўшнилар билан муносабат таҳлил қилинади. Юқоридаги тартибда тўпланган маълумотлар асосида оиланинг илмий диагноз қўйилади.

Илмий диагноз ва хулоса. Хулосада қисқача кўрсатилади: низонинг характери, хавф омиллари, фарзандларга таъсири, криминоген хавф даражаси. Бунда хавф даражаси: паст, ўрта, юқори. Аниқланган ҳолатлардан келиб чиқиб қуйидаги амалий тавсиялар берилади. Қисқа шаклда: психолог, медиатор, профилактика инспектори, хотин-қизлар фаоли, ИИБ иштирокида амалий чоралар кўрсатилади. Муҳим талаблар шуки, махфийликка риоя қилиш, бунда шахсий маълумотларни ошкор этмаслик, оила аъзоларига босим ўтказмаслик, баҳолашда ҳолисликни сақлаш лозим ҳисобланади⁵.

Нотинч низоли оилаларда доимий равишда жанжал ёки ҳуқуқбузарлик ҳолатлари мунтазам давом этиб, оилада ҳуқуқбузарлик содир этиш ҳолатлари қайд этилса ушбу оила профилактик ҳисобга олинади.

Профилактик ҳисоб – бу жамиятда юриш туриш қоидаларини бузиб, ғайриижтимоий ҳаракат ёки ҳаракатсизлик содир этган шахсларни келгусида қайта ҳуқуқбузарликлар содир этмаслигини назорат қилиш ҳамда уларга ижтимоий реабилитация ва ижтимоий мослаштириш чораларини қўллашни

⁵ Ўзбекистон Республикасининг «Вояга етмаганлар ўртасида назоратсизлик ва ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида»ги Қонуни. 2010 йил 29 сентябрь, ЎПҚ–263. URL: <https://lex.uz/docs/1685724>

таъминлаш мақсадида юритиладиган ҳужжат ҳисобланади. Профилактик ҳисобда турган оилалар билан якка тартибдаги профилактика чоратadbирларини амалга оширишда қуйидагиларни инобатга олиш лозим:

- 1) оиланинг хавф даражасига;
- 2) оилада аввал содир этилган ҳуқуқбузарлик ёки жиноятнинг хусусиятига;
- 3) ғайриижтимоий ҳуқ-атворга эга шахснинг психологик хусусиятларига;
- 4) оиланинг моддий таъминоти (доимий ёки вақтинчалик);
- 5) оилада соғлом муҳитнинг мавжудлиги в.х.

Профилактик ҳисобда турган оилалар билан амалга ошириладиган профилактик фаолиятнинг ўзига хос хусусиятлари қуйидагилар;

- 1) ҳуқуқбузарликлар содир этишга мойил шахсларга таъсир кўрсатиш чораларини амалга оширилиши;
- 2) профилактика объекти бўлган оилалардаги ижтимоий-иқтисодий муаммоларини бартараф этишга кўмаклашиш зарурлиги;
- 3) оиладаги носоғлом муҳитни бартараф этишда бошқа давлат органлари, соҳавий хизматлар ва жамоат тузилмалари билан ҳамкорлик ўрнатишнинг муҳимлиги;
- 4) профилактик ҳисобда турган оилаларга якка тартибда ёндашувнинг зарурати.

5. Хавф даражасига қараб кўриладиган чоралар. Қуйидаги ҳолатлар низоли оиланинг хавф даражасини “қизил”, “сарик” ёки “яшил” деб баҳолаш учун асос ҳисобланади:

а) қуйидаги омиллар мавжуд бўлганда, хавф даражаси “қизил” деб баҳоланади:

- оилада шахснинг ҳаёти ёки соғлиғига жиддий таҳдид мавжуд бўлган ҳолда, зудлик билан аралашувни ва ҳимоя қилиш чораларини кўришни талаб қилса;

• шахсга нисбатан жисмоний, рухий, жинсий ёки иқтисодий зўравонликлар содир этилган бўлса;

• маъмурий ҳуқуқбузарлик ёки жиноят аломатлари мавжуд бўлса;

• ҳимоя ордерида берилган чекловлар талаблари бузилса;

• мунтазам равишда оиладаги низоли ҳолатлар юзасидан мурожаатлар келиб тушса;

• низоли оила билан олиб борилган ишлар ўзининг самарасини бермаганида.

б) қуйидаги омиллар мавжуд бўлганда, хавф даражаси “сарик” деб баҳоланади:

• оилада шахснинг ҳаёти ёки соғлиғига таҳдид солиши мумкин бўлган хатарлар мавжуд, бироқ ушбу хатарларни бартараф этиш ёки камайтириш учун шароитлар бўлса;

• содир этилган жисмоний зўравонлик шахснинг соғлиғига жиддий зиён етказмаган бўлса;

• содир этилган рухий зўравонлик натижасида уларда кучли стресс ёки депрессия белгилари мавжуд бўлмаса;

• оилада спиртли ичимлик, гиёҳвандлик ва психотроп моддалар истеъмол қилувчи, ғайриижтимоий хатти-ҳаракатларни содир этишга мойил шахслар мавжуд бўлса;

в) қуйидаги омиллар мавжуд бўлганда, хавф даражаси “яшил” деб баҳоланади:

• оилада содир этилган низоли ҳолат бўйича кўрилган профилактика чоралари натижасида такрорий ҳуқуқбузарлик ҳолатлари қайд этилмаганида;

• оиладаги носоғлом ижтимоий рухий-муҳит бартараф этилганида;

• ҳуқуқбузар шахс (спиртли ичимлик, гиёҳвандлик ва психотроп моддалар истеъмол қилувчи) тузалиш йўлиги кирганида.

Маъмурий ҳудудларда низоли оилалар билан ишлашда уларнинг хавф даражасини ажратиб уларни тоифаларга бўлиб манзилли профилактика ишларини ташкил этиш лозим. Мазкур йўналишда ишларни тўғри ва самарали ташкил этилиши оила турмуш муносабатлари доирасидаги ҳуқуқбузарликларни эрта олдини олишга хизмат қилади.

Оилавий хавф индикаторларини тўғри баҳолаш маиший зўравонликнинг олдини олиш, жабрланувчиларни ҳимоя қилиш, профилактика инспекторлари фаолиятини самарали ташкил этиш, ресидив ҳолатларини камайтириш, болалар хавфсизлигини таъминлашда муҳим аҳамиятга эга. Оила-турмуш соҳасида хавф индикаторларини аниқлаш ва баҳолаш — оилавий зўравонликка қарши курашнинг муҳим криминологик ва профилактик механизми ҳисобланади. Шунингдек, хавф индикаторлари асосида ишлаш профилактика инспекторлари, психологлар, ижтимоий хизматлар ва суд-ҳуқуқ органларининг самарадорлигини оширишга ёрдам беради.

Фойдаланилган адабиётлар:

1) Ўзбекистон Республикасининг «Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида»ги Қонуни. 2014 йил 14 май, ЎРҚ–371. URL: <https://lex.uz/docs/2387359>

2) Ўзбекистон Республикасининг «Хотин-қизларни тазйиқ ва зўравонликдан ҳимоя қилиш тўғрисида»ги Қонуни. 2019 йил 2 сентябрь, ЎРҚ–561. URL: <https://lex.uz/docs/4494712>

3) Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2024 йил 10 июндаги ПҚ–209-сон қарори «Оила ва хотин-қизларни қўллаб-қувватлаш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида». URL: <https://lex.uz>

4) Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг «Ҳимоя ордерини бериш тартибини тасдиқлаш тўғрисида»ги қарори. URL: <https://lex.uz>

5) Ўзбекистон Республикасининг «Вояга етмаганлар ўртасида назоратсизлик ва ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида»ги Қонуни. 2010 йил 29 сентябрь, ЎРҚ–263. URL: <https://lex.uz/docs/1685724>

